

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

АЛФЬОРОВ ОЛЕКСАНДР АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 94 (477) «XVI/XVIII»

**РОЛЬ КОЗАЦЬКО-СТАРШИНСЬКОГО РОДУ ГОЛУБІВ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVI – КІНЦЯ XVIII СТ.**

07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії України Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник

доктор історичних наук, професор
Борисенко Володимир Йосипович,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
завідувач кафедри історії України.

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук,
старший науковий співробітник
Кривошея Володимир Володимирович,
Український інститут національної пам'яті,
перший заступник директора;

кандидат історичних наук, доцент
Сокирко Олексій Григорович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри давньої та нової
історії України.

Захист відбудеться «14» червня 2012 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.02 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «14» травня 2012 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.А. Стоян

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Вже у XIX ст. низка вітчизняних дослідників дійшла висновку про першочергове значення в історії козацтва окремих постатей та родин. Не останню роль в цьому відіграла цікавість до родоводів української знаті. У сучасній історичній науці превалує думка про потребу дослідження української еліти та її впливів на державотворчі та культурно-освітянські процеси. Просопографічні дослідження відбивають основні напрямки зміни в соціально-політичних, культурницьких, ментальних та економічних чинниках на різних етапах еволюції козацтва.

У попередні роки, особливо коли українська історична школа перебувала під впливом іноземних або чужорідних ідеологій, поняття «клану», «клановості» набуло негативних форм сприйняття. Проте саме сім'я-родина-рід-клан є одними з тих факторів, що відбивають динаміку розвитку суспільства. У становому ж суспільстві роди, представники яких володіли значною економічною базою та були наділені військовими чи освітянськими здібностями, мали владу над соціальними та політичними інституціями та окремими людьми. Спроба зрозуміти мікросвіт кожного конкретного роду, що належав до елітарної верстви, дозволяє оцінити та пояснити їх внесок, реакції та дії під час доленосних моментів історії й особливо суспільства.

У цьому контексті привертає увагу старшинсько-козацький рід Голубів – один з небагатьох родів, представники якого утримували в своїх руках гетьманську булаву і знаходились у козацькому стані з часу перших реєстрів і до зруйнування останніх державних інституцій Гетьманщини. Специфіка історії роду полягає в його значному розгалуженні, соціально-майновій диференціації і вживанні різних прізвищ.

З огляду на це, дослідження ролі старшинсько-козацьких родів в історії України, надає нові підстави для інтерпретації подій та явищ в історичному процесі в цілому.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалася в руслі наукової тематики кафедри історії України Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова «Актуальні проблеми історії України». Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова 27 січня 2007 року, протокол № 1.

Мета дисертаційної роботи – визначити роль старшинсько-козацького роду Голубів в історії України другої половини XVI - кінця XVIII ст. Досягненню мети дослідження підпорядковані такі **завдання дослідження**:

- з'ясувати стан історіографії проблеми та охарактеризувати джерельну базу дослідження;
- дослідити походження роду та його відгалужень, зміни родового прізвища в козацькому середовищі, геральдику, соціально-економічне та політичне становище;
- віднайти відомості про представників роду Голубів, що долучились до козацького стану, проаналізувати основні передумови їх входження до нього, їх погляди на козацтво та політичну систему періоду його існування в Україні;

- визначити роль представників роду Голубів в умовах становлення козацтва та назрівання суспільно-політичної боротьби в Речі Посполитій;
- розкрити діяльність роду Голубів та його відгалужень у розбудові козацької держави – Гетьманщини (Війська Запорозького);
- з'ясувати основні чинники розселення Голубів та ступінь залучення окремих представників роду до утворення козацької держави та колонізаційних процесів на Слобожанщині.

Об'єктом вивчення є козацько-старшинський рід Голубів у другій половині XVI – кінці XVIII ст.

Предметом дослідження є вплив на історичні події, роль в державотворчих процесах, політична кар'єра, родові зв'язки, економічна діяльність, станова та релігійна свідомість роду Голубів і його відгалужень: Мануйловичів, Войтенків, Зіневичів та Алфьорових.

Хронологічні рамки дослідження визначаються внутрішньою логікою подій і обмежуються другою половиною XVI – кінцем XVIII ст. Нижній хронологічний рубіж обумовлений часом фіксації першого представника роду Голубів у стані українського козацтва. Верхня межа дослідження корелюється трьома факторами: (1) ліквідацією козацького адміністративно-територіального устрою (1782 р.); (2) заборонаю видавати патенти на козацькі уряди (1784 р.); (3) останньою згадкою про використання представником роду Голубів старшинського звання (1798 р.).

Географічні межі охоплюють території, на яких існував український козацький адміністративний устрій і де зафіксовані представники досліджуваного роду, а саме: Річ Посполита, Гетьманщина та території українських слобідських полків.

Методологічна база дослідження: дисертаційне дослідження побудоване на засадах наукової об'єктивності й історизму. У процесі роботи над дисертацією були використані загальнонаукові та спеціальні історичні методи. Загальнонаукові методи дали змогу дисертанту підібрати та обробити фактичний матеріал, пов'язаний з виникненням і діяльністю досліджуваного роду. Використання спеціальних історичних методів дало змогу здійснити у процесі дослідження історичне узагальнення та синтезування матеріалу щодо участі роду Голубів в історії України. З-поміж спеціальних історичних методів дисертантом були використані наступні: метод синхронного аналізу, періодизації, порівняльно-історичний, історико-оглядовий, проблемно-хронологічний, аналітико-психологічний та просопографічний. Метод синхронного аналізу дозволив простежити функціонування досліджуваного роду у різних регіонах, де існував козацький адміністративний устрій, виявити специфіку їхньої діяльності на конкретних посадах. Завдяки використанню методу періодизації рід Голубів досліджено у часовій послідовності, виявлено еволюцію та якісні зміни у ході досліджуваних процесів. За допомогою порівняльно-історичного методу було здійснено зіставлення ключових форм діяльності окремих представників та відгалужень роду Голубів з метою виявлення їх особливостей і загальних ознак. Використання аналітико-психологічного методу дало змогу зрозуміти перетин релігійної складової тогочасного суспільства, зокрема досліджуваного роду, та віри.

Застосований просопографічний метод дозволив звести біографічні дані та дослідити роль в українській історії роду Голубів через призму їхнього життя, світоглядних пріоритетів, кланово-сімейних стосунків, кар'єри, та економічної ініціативи. Використання вказаних вище методів допомогло дисертанту викласти події у чіткій послідовності та логічній завершеності.

Наукова новизна полягає в тому, що здійснено комплексний опис біографій представників роду Голубів у контексті української історії. Визначено значення роду в соціально-політичному, духовному та економічному житті України у досліджуваній період. Зокрема, у дисертаційному дослідженні:

- *вперше* дослідженню козацький рід, що перебував у реєстрі з часу їх появи у добу Речі Посполитої і до ліквідації Гетьманщини;
- подано загальну характеристику архівної джерельної бази з історії досліджуваного роду і здійснено спробу дати оцінку ресурсів центральних, регіональних та іноземних архівосховищ. Значно розширено джерельну базу дослідження козацько-старшинського роду Голубів і козацької старшини, зокрема, за рахунок введення в науковий обіг нових джерел, а також виявлення додаткових інформативних можливостей вже відомих документів;
- на основі широкого масиву джерел доведено станове походження роду Голубів з верстви української шляхти XV ст.;
- *уперше* було реконструйовано генеалогію та виникнення відгалужень роду Голубів із зміною прізвищ; досліджено погляди роду Голубів на місце та роль українського козацтва в історії;
- розкрито соціально-політичну орієнтацію представників роду Голубів за різних хронологічних та територіальних умов; визначено специфіку зміни у веденні господарства з акцентом на поступовому обуржуазненні та капіталізації на території Гетьманщини та економічній деградації на Слобожанщині у вигляді пригнічення економічної ініціативи через закріпачення;
- встановлено, що діяльність представників роду Голубів у політичній сфері мала складний і суперечливий характер.

Практичне значення дисертації полягає у тому, що її ідеї, теоретичні положення, висновки та введений до наукового обігу фактичний матеріал можуть бути корисними при написанні узагальнюючих праць з історії України чи спеціальних історичних дисциплін, у процесі викладання нормативних та спеціальних курсів, семінарських занять з вітчизняної історії та генеалогії, у виховній роботі з учнями та молоддю. Результати дослідження сприятимуть збагаченню досвіду при просопографічних студіях та зацікавленості до історії козацтва як на території Гетьманщини, так і на території Слобідської України.

Апробація результатів дисертаційної роботи. Розділи та дисертацію загалом обговорено та схвалено на засіданнях кафедри історії України Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Результати одержані у ході дисертаційного дослідження, були оприлюднені на 7 наукових конференціях: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська держава і гетьманський рух новітньої доби» (Київ, 2003); Міжнародній науково-практичній конференції «Житомир в історії Волині і України» (Житомир, 2004); Міжнародній науково-практичній конференції

«Бердичівська земля у плині часу» (Бердичів, 2007); шістнадцятій Всеукраїнській науковій геральдичній конференції (Львів, 2007); Міжнародній науково-теоретичній конференції «Доба гетьмана І.Мазепи в європейській історії: міфи і реалії» (Київ - Батурин, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції «Військо Запорозьке як символ свободи і незалежності» (Запоріжжя, 2009); Науковій конференції «Погляд крізь віки» (Київ, 2009). Окрім того, апробація відбулась на: Читаннях Київського будинку вчених Національної академії наук України (Київ, 2008); Міждисциплінарному семінарі «Центру дослідження Центрально-Східної Європи» (Київ, 2009); загальнодержавному телеканалі «1+1» у програмі «Документ» (Київ, 2008); у передачах Українського радіо каналу «Культура» «Вечірні зустрічі» (Київ, 2005, 2008, 2009, 2010) та «Історичні фрески» (Київ, 2011, 2012).

Публікації. Основні положення дисертації викладені у 17 статтях (з них 5 – у збірниках, затверджених як фахові з історичних наук) та 1 монографічному дослідженні. Всі публікації є одноосібними.

Структура дисертації зумовлена її метою та науковими завданнями. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, списку використаних джерел і літератури та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 233 сторінки, з яких основна частина – 183 сторінки, додатки – 9 сторінок, список використаних джерел та літератури – 41 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми, її актуальність, окреслено хронологічні та територіальні межі роботи, сформульовано методологічні принципи дослідження, визначено мету й завдання, зазначено наукову новизну, розкрито практичне та теоретичне значення дисертації.

У першому розділі «**Стан наукової розробки та джерельна база проблеми**» висвітлено рівень наукової розробленості проблеми та охарактеризовано джерела, на основі яких здійснювалося дисертаційне дослідження.

Історіографія праць базується на аналізі чотирьох етапів. Хронологічні рамки першого етапу охоплюють другу половину XVI – першу половину XVIII ст. Другий етап датовано XIX – першою чвертю XX ст. Третій етап датується від 1930-х до 1991-го рр. Четвертий етап охоплює добу незалежності України з 1991 р. до сьогодні. Ця періодизація зумовлена етапами зацікавленості істориками родом Голубів та його відгалуженнями.

Перший етап характеризується подачею матеріалів про досліджуваний рід в контексті генеалогічних легенд та накладанням сарматського міфу при описі подій, пов'язаних з представниками роду. Цей етап представлено в працях М. Стрийковського, Ш. Старовольського, Ш. Окольського, С. Гроховського, К. Несецького¹. Характерно, що всі згадувані дослідники були глорифікаторами

¹ Starowolski S. Wojownicy sarmaccy, czyli pochwały mężów słynących męstwem wojennym w pamięci naszej lub naszych pradziadów / Szymon Starowolski – Warszawa 1979. – S. 259; Strykowski M. Kronika Polska, Litewska, Żmodzka i wszystkiej Rusi / Marcin Strykowski – Warszawa. – 1846. – T.II. – S. 433; Okolski S. Orbis Polonus, in quo antiqua Sarmatorum Gentilitia, pervetustae Nobilitatis Polonae Insigna / Simon Okolski – Cracovia, 1641. – S. 556–557; Grochowski S. Hołubek Stanisława Grochowsiego do żołnierzw. W Krakowie, w drukarni Jakóba Siebeneichera r. P. 1588. / Stanisław Grochowski – Krakow, 1588. – 18 s; Niesiecki K. Herbar Polski / Kaspar Niesiecki – Lipsk, 1839. – T. IV. – S. 366.

представників роду Голубів, особливо ж М. Стрийковський, який ужив до Гаврила Голуба титул князь, за життя описуючи його військові здобутки.

У XIX – першій чверті XX ст. відновлюється зацікавленість істориків родом Голубів та його відгалуженнями. Так, можна виділити умовну «генеалогічну» фазу, коли персоналії з роду Голубів потрапляють до орбіти інтересів польських, а згодом і українських генеалогів. Відмітимо основних дослідників польської генеалогічної школи: А. Бонецького, Ю. Бартошевича, Ю. Крашевського та української: О. Лазаревського, В. Модзалевського, Г. Милорадовича². Незважаючи на існування наукових студій в досить незначному хронологічному відрізку, ані польські, ані вітчизняні генеалоги не ототожнювали Голубів річпосполитського та козацького періодів з одним родом. Максимально наблизився до розкриття походження різних гілок роду Голубів, що мали вже інші прізвища, від одного пробанда В.Модзалевський. Проте, нажаль, у своїй спільній праці «Малороссийский родословник» дослідник не зробив будь-яких акцентів. Такі історики, як М. Грушевський, М. Маркевич, Д. Багалій, архієпископ Філарет (Гумелевський), Г. Лукомський висвітлювали постаті досліджуваного роду в контексті історичних та краєзнавчих студій.

Наступний виділений нами етап дослідження припадає на XX ст. Цей період характеризується тим, що студії з козацтва й генеалогії в радянській Україні не заохочувались. Тож, передусім звернемо увагу на тих істориків, які досліджували період козаччини за кордоном і належали до «державницької» школи. Зокрема, це Д. Дорошенко, О. Оглоблин, Ю. Гаєцький. Останній у своїй праці «The Cossack Administration of the Hetmanate» зробив першу спробу укласти єдиний реєстр старшини Гетьманщини³. Про досліджуваний рід писали і в сусідній Польщі довоєнного періоду. Відмітимо працю К.Лепшого «Obleżenie Krakowa przez Arcyksięcia Maksymiliana (1578)», яка розкриває основні дані біографії Гаврила Голуба⁴. Серед українських дослідників, розвідки яких стосувались роду Голубів відзначимо працю Я.Дашкевича, опубліковану у 1971 р., «Українсько-іранські переговори напередодні Хотинської війни». В ній автор, залучивши іноземні джерела, робить низку сміливих висновків, які збагачують українську історіографію, зокрема, новими даними про життя Олефіра Голуба. Отже, Я. Дашкевич спромігся довести участь майбутнього гетьмана у персько-козацьких переговорах і, окрім того, припустив утримання Голубом гетьманської булави ще у 1618 р⁵.

В період незалежності України розпочався якісно новий етап у вивченні історії козаччини та старшинських родів. Серед останніх відмітимо праці В.В. Кривошеї, який присвятив свої студії урядовій та неурядовій старшині, в яких розкрито біографічні відомості про більшість з представників тих родів, які

² Bartoszewicz J. Książ i xiążę. – Krakow, 1876. – S. 39; Boniecki A. Herbarz Polski – Warszawa, 1904. – T. VII – S. 319; Kraszewski J.I. Podania heraldyczne (Wyjatek). Książa Hołuby // Athenaeum. – T. VI. – Wilno, 1846. – S. 38–40; Лазаревский А. Люди Старой Малороссии. Голубы / А. М. Лазаревский // Киевская Старина. – К., 1885. – № 5. – С. 5–14; Лазаревский А. Люди Старой Малороссии. Мануйловичи. // Киевская Старина. – К., 1887. – №8. – С. 635–637; Милорадович Г.А. Родословная книга Черниговскаго Дворянства. – Спб. – 1901. – Ч. VI. – С. 9.

³ Gajecy G. The Cossack Administration of the Hetmanate: [2 vol.] / George Gajecy. – Cambridge: Mass, 1978. – Vol. 2. – 395 p.

⁴ Lepczy K. Obleżenie Krakowa przez Arcyksięcia Maksymiliana (1578). – Krakow, 1929. – S. 53 – 56.

⁵ Дашкевич Я.Р. Українсько-іранські переговори напередодні Хотинської війни // Український історичний журнал. – К., 1971. – № 9. – С. 124–131.

походили від Олефіра Голуба, а саме: Голубів, Мануйловичів, Зіневичів, Алфьорових, Войтенків⁶. Публікації Ю. Мицика, вводять до наукового обігу джерела з історії козащини першої половини XVII ст., які допомогли реконструювати основні етапи гетьманування Олефіра Голуба. Дослідження С. Павленка в значній мірі наблизили до розуміння конфлікту Голубів із гетьманом І.Мазепою, що вплинуло на подальше існування цієї родини⁷. Відмітимо монографію В. Маслійчука «Козацька старшина слобідських полків другої половини XVII – першої третини XVIII ст.», в якій автор вперше в сучасній історіографії подає інформацію про слобідську старшину, серед якої фігурують родини Алфьорових та Голубів. У своїй праці «Провінція на межі культур: Дослідження з історії Слобідської України XVII–XIX ст.» він дослідив аспекти формування шляхетської самоідентифікації слобідської старшини. Зокрема, автор долучає родину Алфьорових до тієї верхівки сумського слобідського полку, яка формувала клан навколо полковників Кондратьєвих⁸. Розширюють фактологічну базу з історії роду Голубів праці дослідників Л. Сокирка, С. Потапенко, О. Корнієнка та М. Михайліченка, в яких розкриті основні причини та наслідки зміни станової приналежності козацької старшини, зокрема і досліджуваного роду⁹.

Аналіз історіографії проблеми показав, що інформація про представників досліджуваного роду, присутня в літературі з XVI ст., а окремі гілки були досліджені генеалогами, проте в цілому рід Голубів та його відгалуження ніколи не ставали об'єктом ґрунтовних студій. Необхідно наголосити, що повз увагу дослідників пройшов факт зміни прізвища в межах одного роду із відповідним виділенням гілок з різними назвами.

Джерельну базу дослідження становлять різноманітні за походженням, ступенем інформативності, видовими ознаками й змістом архівні й документальні матеріали, що зберігаються у фондах Центрального історичного архіву у м. Києві (ЦДІАК України) та у м. Львові (ЦДІАЛ України), також регіональних архівів: Державного архіву Житомирської області (ДАЖО), Державного архіву Київської області (ДАКО), Державного архіву Сумської області (ДАСО), Державного архіву Харківської області (ДАХО), Державного архіву Чернігівської області (ДАЧО) і Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського (ІР НБУВ). Під час написання роботи було залучено іноземні архіви, як-то: Російський державний архів давніх актів (РДАДА), Російський державний

⁶ Кривошея В. Генеалогія українського козацтва: нариси історії козацьких полків. – Вид. 2 – е, доп. / Володимир Володимирович Кривошея – К., 2004. – С. 64; Кривошея В.В. Козацька еліта Гетьманщини / Володимир Володимирович Кривошея – К., 2008. – 452 с.

⁷ Павленко С. Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники /Сергій Олегович Павленко – К., 2004. – 602 с.

⁸ Маслійчук В. Л. Козацька старшина слобідських полків другої половини XVII – першої третини XVIII ст. / Володимир Леонтійович Маслійчук– Харків : ВД «Райдер», 2003. – 252 с; Маслійчук В. Л. Провінція на перехресті культур: [Дослідження з історії Слобідської України XVII–XIX ст.]. / Володимир Леонтійович Маслійчук – Харків: Харківський приватний музей міської садиби, 2007. – 400 с.

⁹ Сокирко О. Присяжні книги Війська Запорізького 1676 та 1682 років //Записки наукового товариства імені Тараса Шевченка. – Львів, 2008. – Т.СCLVI – С.561-574.Корнієнко О. М. Нариси військової історії України. Сумський Слобідський козацький полк 1659–1765 рр. / Олег Миколайович Корнієнко – К. : Наш час, 2008. – 488 с; Еліта Слобідської України. Списки козацької старшини 60-х рр. XVIII ст. /[передм., упоряд. С. П. Потапенко]. – К.,Харків: Харківський приватний музей міської садиби, 2008. – 496 с; Михайліченко М.А. Родовідна дворянська книга Харківського намісництва як джерело з історії слобідського дворянства: автореф. дис. ... канд..іст.наук: 07.00.06 / Микола Анатолійович Михайліченко - Київ, 2012. – 20 с.

історичний архів (РДІА) та відділ рукописів польської Бібліотеки Чарторийських у м. Кракові. Всього до роботи залучено 212 одиниць зберігання з 54 фондів.

Архівні документи представляють широку джерельну базу. Але більшість згадок про досліджуваний рід Голубів є складовими елементами судових справ, козацьких реєстрів та списків, епістолярної спадщини, дипломатичних документів та дворянських справ, що ускладнило пошукову роботу і вимагало ретельного дослідження різнобічної документації зазначеного в хронологічних рамках роботи періоду.

Найбільший масив різноманітного за змістом і характером матеріалу про діяльність роду Голубів зберігається у фондах Центрального історичного архіву України в м. Києві.

Серед фондів цього архіву найбільший інтерес щодо кількості та якості інформації про діяльність роду Голубів та його відгалужень становить фонд 51 «Генеральна військова канцелярія». Документи містять значний обсяг матеріалів пов'язаних з українським козацтвом: реєстри, заповіти, скарги, судові вироки, описи походів та інше. Особливу вагу для дослідження ролі роду Голубів в час занепаду Гетьманщини і перетворення в цілому козацьких земель на губернії мають фонди 206 «Новгород-Сіверське намісницьке правління» та 785 «Слободско-Украинский вотчинный департамент». Справи цих фондів дозволили зробити висновки щодо соціального та економічного статусу досліджуваного роду, його внеску в історію України часів занепаду Війська Запорозького та слобідських козацьких полків.

Серед документів Інституту рукописів НБУ особливу увагу при написанні дисертації було звернено на пом'яники XVII ст., що містяться в іменному фонді 225 «Петров Н.И. Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве». Завдяки цим матеріалам було реконструйовано не тільки генеалогічну пам'ять в досліджуваному роді, але й висвітлено релігійний аспект діяльності його представників.

Серед іноземних архівосховищ, чергу передусім, слід назвати РДАДА, в якому козацькі справи комплексно представлені фондами 229 «Малоросийский приказ» та 210 «Разрядный приказ». Здебільшого справи, які висвітлюють роль досліджуваного роду в історії України датуються XVII ст., добою, яка слабо представлена у вітчизняних збірках. Обидва фонди вміщують непересічні за змістом документи з історії козащини. Наприклад, подано списки посольств від гетьмана до московського царя, присяжні книги та козацькі реєстри, що дозволило не тільки зафіксувати різні відгалуження роду, але й зорієнтуватись в їхній приналежності до тих чи інших партій влади.

При залученні до роботи пізніх матеріалів XIX ст. фонду 1343 «Департамент Герольдии Правительствующего Сената» РДІА було віднайдено до того не публікований універсал Івана Мазепи, що стосувався економічної діяльності відгалужень роду Голубів.

Видані друком джерела, які використані в роботі, тематично було розділено на чотири групи. *Перша* – джерела з історії Великого князівства Литовського і Речі Посполитої. До неї увійшли книги Литовської метрики, актові матеріали та приватні архіви, що вийшли в збірках: «Русская историческая библиотека», «Беларускі

архіў», «Lietuvos Metrika», «Перапіс войска Вялікага княства Літоўскага 1528 года. Метрыка Вялікага княства Літоўскага. Кн. 523. Кн. Публічных спраў 1», «Судебная книга витебского воеводы, господарского маршалка, волковыского и оболецкого державцы М.В. Ключко. 1533 – 1540», «Źródła dziejowe», «Историко-юридические материалы, извлеченные из актов книг губерний Витебской и Могилевской, хранящихся в центральном архиве в Витебске, и изданные под редакцией и.д. архивариуса сего архива М. Боровкина», «Володимирський гродський суд. Подокументні описи Актових книг», «Wypis źródłowe do historii polskiej sztuki wojennej: Polska sztuka wojenna w latach 1563 – 1647», «Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною Комиссиею для разбора древних актов», «Памятники, изданные Киевскою комиссиею для разбора древних актов», «Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и издаваемые археографической комиссиею», «Archiwum Jana Zamoyskiego kanclera i hetmana wielkiego koronnego». Названі видання за своїм змістом розкривають діяльність роду Голубів та їх роль в історії України XVI – XVII ст. Саме документи з цих праць відкривають ранню історію роду та висвітлюють процес входження Голубів до козацького стану. Слід зауважити, що лише завдяки надрукованим джерелам вдалось реконструювати діяльність Гаврила Голуба, як одного з перших козацьких керманичів. *Друга група* опублікованих джерел стосується безпосередньо історії Гетьманщини, серед них вкажемо на тритомник «Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах», а також на реєстр 1649 р., присяжні книги 1654 р. та серію публікацій гетьманських та полковничих універсалів, здійснену протягом останнього часу. Завдячуючи цим виданням, вдалось визначити основні пріоритети представників досліджуваного роду в політичній сфері. *Третя група* опублікованих джерел стосується Слобідських козацьких полків, в яких несли свою службу чисельні представники досліджуваного роду. Специфіка цих матеріалів полягає у тісному зв'язку з московською документацією. Наприклад, серед суто російських матеріалів, опублікованих в багатотомному виданні «Описание документов и бумаг, хранящихся в Московском архиве министерства юстиции», значна кількість стосується Слобожанщини. Окремо відмітимо працю С.Потапенко «Еліта Слобідської України. Списки козацької старшини 60-х років XVIII століття», де подані списки та відомості слобідської старшини в час ліквідації територіально-адміністративної системи Слобідської України. Для розширеного комплексного розкриття дисертаційної теми залучено літературні джерела, що сформували *четверту групу джерел*. Відзначимо багатотомне видання «Бібліотека української літератури». Так, пам'ятки української літератури XVII-XVIII ст., не тільки розкрили багатовимірні аспекти козацького менталітету в контексті дисертаційної теми, а й конкретно знайшли своє місце при дослідженні біографій роду Голубів.

Отже, використання великої кількості джерел створило достатнє підґрунтя для реалізації завдань дисертаційного дослідження.

Загальний аналіз історіографічної та джерельної бази дисертаційної роботи засвідчує наявність певної фактологічної бази, створеної зусиллями вітчизняних і зарубіжних науковців, та джерел, що дозволяє здійснити самостійне наукове дослідження. Однак слід зауважити, що, незважаючи на пильну увагу істориків до

представників роду Голубів ще з XVI ст. та протягом наступних періодів історії, так і не було створено жодного ґрунтового дослідження про цей козацько-старшинський рід та його роль в історії нашої держави.

У другому розділі «Походження та становлення роду Голубів» доводиться, що виникнення досліджуваного роду треба віднести до XV ст., а самого прізвища до першої третини XVI ст. Згідно джерел, прізвище походить від Голубка Ганковича, який був королівським дворянином. Територіально перші представники роду належали до Вітебської землі. Згадки про князівське походження роду, не знайшли свого підтвердження під час дослідження. Було встановлено, що при утворенні різних відгалужень роду Голубів у більшості випадків відбувалась і зміна прізвища. Основним фактором появи нових прізвищ були: територіальний, соціально-економічний, міграційний та політичний. У козацькому середовищі сімейним ідентифікатором частіше ставав патронім, тобто ім'я батька. З другої половини XVIII ст. прізвища «ушляхетнюються» через додавання закінчення «-ський». Русифікація козацьких прізвищ роду Голубів відбулась на перетині XVII-XVIII ст., що було особливо характерним явищем для Слобожанщини, або ж у тих випадках, коли прізвище фіксувалось у московській документації. Протягом XVII-XVIII ст. в родині Голубів, окрім власного прізвища утворюються наступні відгалуження: Голуби-Сердяницькі, Голуби-Морозовичі, Мануйловичі, Зіневичі, Алфьорови, Войтенки, Голубенки, Голубовські, Кручки-Голубови, Горленки, Іваненки, Фаї-Зіневичі, Світличнікови. В козацькому середовищі у XVIII ст. остаточно закріплюються лише прізвища Мануйлович, Зіневич, Алфьоров та Войтенко. Розселення роду Голубів з Правобережжя було спричинене масовою міграцією на Лівобережжя та Слобідську Україну у XVII ст. Вирішальним фактором цього був пошук спокійнішого життя та вільної землі. Вдалось проаналізувати герби, якими користувались представники досліджуваного роду. На основі джерел було показано, що геральдика Голубів та їх відгалужень була різною, але об'єднаною певним набором елементів, які їх споріднюють і є додатковими свідченням походження того чи іншого відгалуження від спільного пробанда, навіть із втратою родового прізвища. Відмітимо, що гербові зміни притаманні для всіх гілок досліджуваного роду, і навіть всередині сімей, незважаючи на соціальний стан та територіальне розташування. Окремо було висвітлено економічну ініціативу в різних гілках роду, що показало на шлях капіталізації. Вкажемо на основні висновки даного підрозділу: значні маєтності представниками роду було отримано шляхом вдалих шлюбів; у 1648-1657 рр. під час визвольної революції ті з Голубів, які перейшли на бік польського короля, втратили свої маєтності на козацьких територіях; на теренах Війська Запорозького Голуби прагнули до будівництва млинів та гут. У свою чергу це свідчення «обуржуазнення» старшини, яка прагнула вкладати гроші не в ґрунти, а в інші джерела прибутків; представники роду Голубів, що емігрували до Московської держави і осіли на Слобідській Україні, в кілька разів перевершували своїм економічним становищем родичів із Гетьманщини завдячуючи «займанщині»; на Слобожанщині невід'ємною частиною майна з сер. XVIII ст. стають кріпосні; представники роду, які не змогли додати до спадкових маєтностей нових, подрібнювали загальносімейний земельний фонд за нащадками, а отже штовхали свої сім'ї до межі бідності та декласації вже за кілька поколінь; набуття

маєтностей Голубами та їх відгалуженнями було результатом самостійної станової та економічної ініціативи.

У результаті дослідження було реконструйовано розуміння представниками досліджуваного роду козаччини як нової сили. Досліджуючи рід Голубів в контексті соціально-політичного становища, ми дійшли висновку, що пам'ять про їх шляхетське походження була збережена. Адаптація до нових політичних умов була складною і не завжди відповідала державотворчим позиціям. На початку XVIII ст. рід вже не був об'єднаним усвідомленням єдиного походження, що провокувало до різнополярної політичної поведінки, яка шкодила водночас іншим репрезентантам роду Голубів. Продержавницькі інтереси найбільш відчутно спостерігаються в час загибелі Гетьманщини як держави.

Отже, рід Голубів належав до старої еліти і увійшов до стану козацтва з боярської верстви. Подрібнення на окремі гілки в межах одного роду викликало появу різних відгалужень, зміни прізвищ і соціально-економічної диференціації. Через це, на перших етапах становлення козацтва, погляд на нову військово-політичну силу був неоднозначним в кінцевій меті.

Третій розділ «Представники роду та їх особистий внесок у розвиток українського козацтва» присвячений просопографічному аналізу роду Голубів. Були докладно проаналізовані біографії регементаря Гаврила Голуба, гетьмана Олефіра Голуба, полковника Юрія Голуба з Морозович та полковника Михайла Мануйловича з Стебльова. Встановлено, що Гаврило Голуб перед смертю отримав звання регементаря, що очевидно було предтечею виділення козацтва в окремий стан, але із загибеллю Г.Голуба, цей процес, який ґрунтувався на особистому авторитеті королівського полковника, призупинився. В біографії Олефіра Голуба було вперше встановлено три етапи його гетьманування. Наголошено, що старшинство над реєстром йому було передано ще за життя помираючим гетьманом П.Сагайдачним. При дослідженні біографії гетьмана Голуба було акцентовано на його ролі в створенні персько-татарсько-козацького антиосманського союзу. У свою чергу ця теза знайшла підтвердження у трьох визначних морських походах козаків до Стамбулу. За життя гетьмана Голуба вдавалось не загострювати соціальних питань в козацькому середовищі. Завдяки тому, що ціла плеяда козацьких керманичів, як-то: Голуб, Конша, Дорошенко, Жмайло, походили з оточення гетьмана Сагайдачного, відкритих конфліктів у володарів булави не помічаємо, а навпаки, її достойниками ставали ті, хто міг реально тієї чи іншої миті керувати ситуацією. Після смерті Голуба, козацькі морські походи вже не були такими успішними, що було результатом повернення Портою Криму у свою політичну орбіту. У свою чергу, не маючи Криму в союзниках, козаки надалі не наважувались на вихід у відкрите море. Авторитет гетьманської родини був настільки великим, що реєстровці інкорпоровали до свого стану навіть малолітніх нащадків О.Голуба, надавши останнім незначні посади. Наголосимо, що вже у той час стає відчутним родинний фактор в процесах формування козацького стану. Саме на початку XVII ст. виникає поняття «старожитніх» козаків, що несуть козацьку службу з діда-прадіда. Показовим прикладом в контексті дослідження стала постать нащадка гетьмана Голуба – полковника Михайла Мануйловича з Стебльова. Позиції останнього були досить сильними до урядової реформи «Ординації Війська

Запорозького», після якої він втратив полковництво перемістившись на уряд сотника, а на момент визвольної революції, у 1649 р., вже числився серед рядових реєстровців. Останнім представником родини, що належав до лав козацтва в річпосполитський період, був Юрій Голуб з Морозович – магнат, який не мав у сім'ї козацьких традицій. Будучи королівським ротмістром на Київщині, Ю. Голуб адаптувався до місцевих реалій співіснування між місцевою пропольською елітою та козацтвом. Зокрема, встановлено його участь в урядових комісіях на Січі. Отримання звання канівського реєстрового полковника, очевидно було наслідком протекції канівського старости та коронного стражника С.Лаща-Тучапського. Авторитет Ю.Голуба серед польської влади підтверджується наданням під його командування Чигиринського та Переяславського полків для «втихомирення козацької сваволі» 1648 р., чому не було суджено здійснитись. Після цього Голуб загубив командування реєстровцями і певний час знаходився у своїх маєтках на Київщині, зустрівши події визвольної війни Б. Хмельницького із лояльністю. Він, не приставши на козацький бік, не поспішав долучитись і до королівських військ, а зібравши ватагу охочих до служби, боронив власні ґрунти від татар. Представники досліджуваного клану в XVI – п. пол. XVII ст. опинились одними з найперших в козацьких реєстрах. Реконструйовані біографії реґементаря Гаврила Голуба, гетьмана Олефіра Голуба, полковників Юрія Голуба з Морозович та Михайла Мануйловича з Стеблєва яскраво демонструють виникнення та еволюцію козацького старшинського середовища др. пол. XVI – п. пол. XVII ст.

З утворенням козацької держави рід Голубів опиняється в орбіті нових соціально-політичних процесів. Очевидно, що не всі представники роду були задіяні в самому повстанні Хмельницького, або ж відразу підтримали його. Про це може свідчити і козацький реєстр 1649 р., до якого вписано 5 представників роду. Серед них лише Василь Олефіренко має сотницький уряд.

У загальній кількості стало відомо про 39 представників роду Голубів, що знаходились на службі в Козацькій державі. Серед представників досліджуваного роду та його відгалужень, в урядовій ієрархії протягом другої половини XVII – кінця XVIII ст. вони розмістились наступним чином: козаків – 5, сотенних осавулів – 1, сотенних писарів – 1, військових канцеляристів – 2, сотенних хорунжих – 1, сотників – 5, полкових писарів – 1, полкових осавулів – 1, генеральних бунчужних – 1, генеральних осавулів – 1, товаришів Глухівської сотні – 2, значкових товаришів – 7, військових товаришів – 5, бунчукових товаришів – 5, знатних військових товаришів – 1. Досліджуючи роль представників козацько-старшинського роду Голубів за часів Гетьманщині, акцентуємо увагу на кількох головних аспектах: перший - визначна роль клану в кар'єрному рості; другий - відокремленість різних гілок і розрив родинно-кровних зв'язків; третій - високе почуття релігійності. Ці три основні компоненти скеровували світоглядні позиції більшості членів роду Голубів та його відгалужень. Наголосимо, що основний підйом, як політичний так і економічний, розпочинається лише в 70-80-х рр. XVII ст. Пояснюємо це тим, що, підтримавши визвольну війну Б.-З. Хмельницького, репрезентанти роду Голубів не змогли зорієнтуватись в подіях Руїни.

На останок варто констатувати, що рід Голубів для історії Гетьманщини був у першу чергу політикоутворюючим на основі державницьких позицій.

Під час дослідження діяльності представників роду на слобідській Україні розглянуто біографії 16 його представників. З них на військовій службі було: козаків – 1, сотників – 5, полкових обозних – 2, полкових осавулів – 1, полкових суддів – 1, підпрапорних – 4, а не визначених на уряді полкових старшин – 1 та сотенних старшин – 1. На Слобожанщині досліджений рід був репрезентований лише двома прізвищами – Голуб (в подальшому Світличні, Світлишнікови) та Алфьоров (або Маркови, якщо мова йде про кінець XVII – початок XVIII ст.). Описуючи формування клану на території Сумського полку, виявлено, що в першу чергу він створювався навколо полковничої родини Кондратьєвих. Цей рід налічував 12 із 15 полковників Сумського козацького полку за час його існування. Алфьорови зафіксовані в Слобідській Україні у 1661 р; отримавши старшинські посади, вони стали частиною клану Кондратьєвих. Економічна потуга та посідання урядів дозволяли безперешкодно купувати значні території та отримувати маєтки від царів. У свою чергу, Алфьорови протегували своїм кузенам Голубам. Про входження до кондратьєвського клану можуть свідчити уряди сумських (полкових) сотників, які залишались за родиною до завершення гегемонії Кондратьєвих. Друга половина XVIII ст. позначилась скасуванням старих козацьких полків та створенням гусарських. Старшина була позбавлена своєї влади. Це, в першу чергу, було наслідком ліквідації старої клієнтарної системи в Сумському полку та призначення полковників імператорським двором. На момент 1765 р. старшинські клани були розбиті російськими/проросійськими чиновниками. Полковники та старшина не могли чинити поважного опору. Цей факт лише засвідчує розстановку прерогатив серед слобідської старшини у другій половині XVIII ст., першою з яких було збереження власних «добр», але не «старих звичаїв», або ж полкової системи керівництва. З іншого боку таку позицію можна розцінити як глибоке розшарування між старшиною та козацтвом.

Як наслідок розуміння своє власної національної ідентифікації стало перенесення батьківської культури до Слобожанщини. У свою чергу, будуючи церкви та утримуючи школи на своїх землях, разом із іншими представниками слобідської старшини Голуби захистили свою нову батьківщину від асиміляторського впливу московитів. Шлюбні ж стратегії міцно зв'язали політичні еліти Гетьманщини із Слобожанщиною, що в подальшому зіграло важливу роль у становленні єдиної української нації.

Таким чином, протягом трьох століть представники роду належали до козацького стану – з часу перших реєстрів до занепаду Гетьманщини. Діяльність Голубів, як на території Гетьманщини, так і на Слобідській Україні мала яскраво виражений державницький напрямок, що втілювалася у підтримці сильної гетьманської влади, культури та духовності.

У **висновках** сформульовано основні результати дослідження, які виносяться на захист:

– Аналіз історіографії, яка стосувалась ролі досліджуваного роду Голубів в історії України, доводить, що дане питання ще не ставало предметом спеціальних студій, а знаходило лише побіжне висвітлення в працях з історії козащини. Низка введених до наукового обігу джерел з даної тематики виявила кращі результати і дозволила реконструювати соціальне та економічне становище роду.

– Дослідження ієрархічної структури доби Великого князівства Литовського і Руського дозволило визначити походження роду Голубів з боярської верстви XV ст. Окремі згадки про князівське походження досліджуваного роду підтверджені не були, але в майбутньому вимагають детального розгляду з пошуком та введенням до наукового обігу нових джерел. Походження роду пов'язуємо із Голубком Ганковичем, який був господарським дворянином. На цій посаді несли службу його чисельні нащадки до кінця XVI ст.

Розростання роду та зміна стану, а саме перехід із шляхетської верстви до козацької, стали основними чинниками зміни прізвищ. Так, нащадки гетьмана Олефіра Голуба, окрім родинного прізвища, використовували для самоідентифікації патроніми: Занковичі, Зіневичі, Мануйловичі, Олефіренки, Алфьорови, Івановичі, Грещенки, Григоровичі; прізвища, що походять від особистих рис характеру – Горленки; прізвище, що походять від назви місцевості – Краснянські; прізвище, що закріпилось внаслідок посідання уряду – Войтенки; прізвище, що утворилось від поєднання родин внаслідок шлюбу – Кручки-Голубови; прізвища, похідні яких було утворено від родового прізвища Голуб: Голубенки, Голубовські. На момент ліквідації козацтва представники роду користувались прізвищами: Кручко-Голубов, Зіневич, Мануйлович, Алфьоров, Войтенко, Горленко.

Дослідження геральдики роду виявило збереження основних елементів родового герба у різноманітних видозмінах закономірностей, незважаючи на територіальні та станові зміни, яких зазнав рід у XVI-XVIII ст.

– Представники роду Голубів знаходились у козацькому стані з початку формування перших реєстрів і до ліквідації полково-сотенної адміністративної системи. За цих умов констатуємо, що досліджуваний рід з відгалуженнями є прикладом тяглості та неперервності козацького стану з XVI ст. Дисертантом було віднайдено відомості про 61 представника роду Голубів, які зафіксовані в козацькому стані протягом XVI-XVIII ст. Серед них: 2 гетьмани, 2 полковники, 2 представника генеральної старшини (з яких К. Голуб – наказний гетьман), 7 представників полкової старшини, 11 сотників, 7 представників сотенної старшини, 25 представників неурядової старшини (військове товариство, підпрапорні) та 5 козаків. Констатуємо, що серед представників досліджуваного роду не знайдено жодної особи, яка б належала до січового товариства.

У Визвольній війні під проводом Б.-З. Хмельницького та в подіях наступних 20 років існування Гетьманщини брала участь менша частка сімей. Простежується ностальгія за шляхетською добою, що може тлумачитись неготовністю розірвати зв'язок із старими нормами існування козацтва. Зокрема, пояснюємо це явище ще й тим, що, підтримавши козацьку революцію, репрезентанти роду Голубів не змогли зорієнтуватись в подіях Руїни. Проте вже з 70-х рр. XVII ст. рід Голубів долучився до державного будівництва на старшинських посадах до часу ліквідації полково-сотенної адміністративної системи. Велике значення надаємо декларуванню сім'єю Зіневичів себе до військового товариства навіть в останні роки XVIII ст., що свідчить про їх патріотичне ставлення до колишньої Гетьманщини.

Треба наголосити на тому, що завдяки родинним стосункам представники роду Голубів намагались закріпити владу в руках «ближчого кола». З одного боку,

це призводило до олігархізації підконтрольних їм установ, проте, з іншого – давало можливість ефективнішого керівництва.

– Проаналізувавши діяльність роду Голубів за доби Речі Посполитої, відзначимо вагомий внесок у формування реєстрового козацтва. Зокрема, завдяки діяльності Гаврила Голуба, було створено позитивний імідж реєстровців у влади, що дозволяло і надалі формувати козацькі реєстри. Окрім того, у 1620-30 рр. Голуби стали одними із захисників православної церкви. Гетьман Олефір Голуб підтримав політику свого попередника П.Сагайдачного і у посольствах на сейм домагався відновлення київської митрополії у повному обсязі. Саме він був ініціатором персько-кримсько-козацького антиосманського союзу, завдяки якому було здійснено низку найуспішніших морських походів козацької доби. Гетьманство О.Голуба сприймаємо і як початок такого політичного прецеденту, як передача булави. Квазімонархічні прояви 20-х рр. XVI ст. знайдуть своє відображення в подальшій історії Гетьманщини.

– Зазначимо, що діяльність роду Голубів та його відгалужень на території Гетьманщини мала яскраво виражений державницький характер. З початком «Руїни» незначна кількість Голубів, що приєдналась до розбудови козацької держави, були прихильниками політики гетьмана Б. Хмельницького та І. Виговського. Серед них відзначається роменський сотник Василь Олефіренко, що із своїми синами провадили антимосковську політику. За утвердження повної незалежності Гетьманщини і перетворення її на станову монархію на чолі із Самойловичами виступав генеральний бунчужний Костянтин Голуб. Підтримка повстання І.Мазепи в час боротьби за незалежність від Московського царства вплинуло на долі двоюрідних сестер Марії Голуб (за полковником Д. Горленком) та Пелагеї Голуб (за полковником І. Мировичем), які після поразки були вислані із дітьми з України. Слід звернути увагу на діяльність в дворянських комісіях представників родини Зіневичів. У час ліквідації Гетьманщини та козацтва як стану вони з «автономіським гуртком» намагались саботувати катерининські реформи, масово вписуючи звичайне козацтво до дворянського стану. Варто підкреслити внесок в українську юридичну науку генерального обозного Івана Мануйловича, що, за нашими припущеннями, очолив укладання «Прав, за якими судиться малоросійський народ». Внесок у культурний фонд України має неоднозначні позиції. Так, Пелагея Захарівна Голуб за свої гроші протягом 1704 – 1709 рр. збудувала церкву в Переяславі. Її племінник Григорій Остапович Голуб, покинувши військову службу у ранзі бунчукового товариша постригся в ченці і відплив до Греції. У «святій землі» у 1750-х рр. став схиархимандритом та розбудовником на Афоні скиту «Мавровир», підтримуючи постійні зв'язки з Військом Запорозьким Низовим. Проте, незважаючи на високу православну свідомість, нами не зафіксовано великих меценатських внесків роду Голубів до православної церкви. Внесок у культуру, порівняно з кількістю представників досліджуваного роду є теж досить низьким. Пояснення цьому, на нашу думку, криється у тому, що рід Голубів мав політичні пріоритети.

- Основним чинником розселення роду Голубів було явище масової міграції на Лівобережжя та Слобідську Україну з метою пошуку спокійнішого життя та вільного земельного фонду. Економічне господарство відзначалось інтенсивністю

на території Війська Запорозького і екстенсивністю в межах Московської Держави, а саме на Слобожанщині. Набуття маєтностей Голубами та їх відгалуженнями було результатом самостійної станової та економічної ініціативи. В Гетьманщині ці процеси носили характер буржуазних відносин із властивими їм економічними ініціативами, у вигляді будівництва млинів та гут. На території слобідських козацьких полків, які входили до зони економічного впливу Московської Держави, з першої третини XVII ст. розпочинаються процеси закріпачення.

Розглядаючи значення репрезентантів роду Голубів на території Слобожанщини, ми доходимо висновків про їхній великий внесок в історію України в цілому. Сприяння переселенню емігрантів та допомога в їхньому облаштуванні на нових теренах – унікальне явище для неспокійної історії доби «Руїни», особливо ж коли йшлося про порятунок козацьких родин, які залишились по-за законом на території Речі Посполитої на початку XVIII ст.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Монографія

1. Алфьоров О.А. Старшинський рід Алфьорових: генеалогія, соціально-політичне та майнове становище слобідської гілки другої половини XVII – початку XX ст. /О.А. Алфьоров. – Біла Церква: Вид. О. В. Пшонківський, 2009. – 150 с.

Статті в наукових періодичних фахових виданнях:

2. Алфьоров О.А. Гетьман Оліфер Голуб – славетний представник роду / О.А. Алфьоров // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: “Історія, економіка, філософія” / [Редкол.: Ю.І.Терещенко (гол. ред) та ін.]. – К.: Вид. центру КНЛУ, 2001. – Вип. 5. – С. 383–385.
3. Алфьоров О.А. Економічне становище старшинського роду Голубів та його відгалужень (Голуби, Зіневичі, Мануйловичі, Алфьорови) / О.А. Алфьоров // Сіверянський літопис. / [Редкол.: С.О. Павленко (гол.ред) та ін.] – Чернігів, 2008. – № 6. – С. 100–107.
4. Алфьоров О.А. Невідомі Універсали Гетьмана Івана Мазепи до Козми Алфьорова та Василя Галенка / О.А. Алфьоров // Сіверянський літопис / [Редкол.: С.О. Павленко (гол.ред) та ін.]. – Чернігів, 2009. – № 5. – С. 136–138.
5. Алфьоров О.А. Представники роду Голубів та його відгалужень серед українського козацтва / О.А. Алфьоров // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету/[Редкол.: Ф.Г. Турченко (гол.ред) та ін.]. – Запоріжжя: Просвіта, 2009. – Вип. XXVI. – С. 41–51.
6. Алфьоров О.А. Нащадки Гетьмана Оліфера Голуба: XVII – XIX ст. / О.А. Алфьоров // Спеціальні історичні дисципліни / [Редкол.: Г.В. Боряк (гол.ред) та ін.]. – К. Вид. Інституту історії України НАН України, 2011. – Вип. 17. – С. 45–54.

Публікації, що додатково висвітлюють результати дослідження:

7. Алфьоров О.А. До історії української козацької аристократії (представники роду Голубів XVI – XVIII ст.)/ О.А. Алфьоров // Гетьманський альманах / [Редкол.:

- Ю.І. Терещенко (гол.ред) та ін.]. – К., Вид. центру КНЛУ, 2003. – Число II. – С. 147–154.
8. Алфьоров О.А. Показання роду Голубів-Княжицьких, як вияв соціально-політичних змін на українських землях у XVII ст. / О.А. Алфьоров // *Nad Wisłą i Dnieprem: Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłość i teraźniejszość.* – № 2-3. – Toruń – Kijow, 2003 – 2004. – S. 22–27.
 9. Алфьоров О.А. Генеалогія роду Голубів за матеріалами реєстру Війська Запорозького 1649 р. / О.А. Алфьоров // *Генеалогічні записки Українського геральдичного товариства.* – Львів, 2004. – Вип. 4. – Вид. Інституту української археографії і джерелознавства НАНУ – С. 17–21.
 10. Алфьоров О.А. Рід Голубів у світлі Житомирських актових книг (перша половина XVII ст.)/ О.А. Алфьоров // *Житомиру 1120 (884 – 2004).* Науковий збірник «Велика Волинь». Житомир, Вид. ЖДУ ім. І.Франка, 2004. – Т. 31. – С. 58–64.
 11. Алфьоров О.А. Землеволодіння родини Голубів на Житомирщині кінця XVI ст. – першої половини – XVII ст. / О.А. Алфьоров // *Бердичів древній і вічно молодий: Науковий збірник “Велика Волинь”/[Редкол.: М.Ю. Костиця (гол.ред) та ін.].* – Т. 32. – Житомир, 2005. – С. 81–84.
 12. Алфьоров О.А. Козацький регементар Гаврило Голуб (Габриель Голубек) / О.А. Алфьоров // *Козацька скарбниця. Гетьманські читання.* / відпов. ред. В.В. Кривошея. – Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2006. – Вип. 3. – С. 49–61.
 13. Алфьоров О.А. Козацько-священницький рід Мануйловичів: шлях до Житомира / О.А. Алфьоров // *Бердичівська земля у плині часу.* Науковий збірник «Велика Волинь» / [Редкол.: М.Ю. Костиця (гол.ред) та ін.]. – Житомир: Волинь, 2007. – Вип. 37. – Т. II. – С. 11–13.
 14. Алфьоров О.А. Старшинський Рід Алфьорових: генеалогія, соціально-політичне та майнове становище слобідської гілки др. пол. XVII – поч. XX ст. / О.А. Алфьоров // *Генеалогічні записки Українського геральдичного товариства.* – Львів, 2007. – Вип. 6. – Вид. Інституту української археографії і джерелознавства НАНУ – С. 101–123.
 15. Алфьоров О.А. Рід Голубів у добу Івана Мазепи. «Самойловщики» / О.А. Алфьоров // *Доба гетьмана І. Мазепи в європейській історії: міфи і реалії: Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції.* Київ-Батурин. 7-8 листопада 2008 р. / НАН України. Інститут історії України; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. - К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – С. 185–195.
 16. Алфьоров О.А. Аспекти формування інтелектуально-культурницького простору козацької старшини на прикладі роду Голубів / О.А. Алфьоров // *Погляд крізь віки. Матеріали наукової конференції 25 травня 2009 р. Київ.* / [Редкол.: П.П. Панченко (гол.ред) та ін.] – Київ, «Сузір'я», 2009. – С. 39–48.
 17. Алфьоров О.А. Виникнення та становлення роду Голубів: кінець XV – XVI ст. / О.А. Алфьоров // *Генеалогічні записки/[Редкол.: П.С. Сохань (гол.ред) та ін.].* – Львів, Вид. Інституту української археографії і джерелознавства НАНУ, 2010. – Вип. VIII (нової серії II). – С. 57–61.

18. Алфьоров О.А. Старшинсько-священницький рід Мануйловичів /О.А. Алфьоров // Родові таємниці Сіверянського краю: Збірник матеріалів історико-генеалогічних читань /[Редкол.: М.Ю. Мануйлович (гол.ред) та ін.]. – Київ-Новгород-Сіверський, 2011. – Вип. 1. – С. 14–17.

АНОТАЦІЇ

Алфьоров О.А. Роль козацько-старшинського роду Голубів в історії України другої половини XVI – кінця XVIII ст. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2012.

Дисертація присвячена ролі козацько-старшинського роду Голубів та його відгалужень Мануйловичів, Зіневичів, Войтенків та Алфьорових в історії України другої половини XVI – кінця XVIII ст. На базі широкого кола залученої літератури, архівних та опублікованих джерел було визначено роль досліджуваного роду в історії створення, еволюції та останніх років існування козацького адміністративного устрою, особливості їх політичної, економічної та культурницької діяльності. Дисертантом було проаналізовано механізми станової та шлюбної політики всередині старшинських кіл та утворення і місце клану в історії України козацької доби. У дисертації досліджено соціальні аспекти діяльності досліджуваного роду, його участь у освітянських процесах.

Ключові слова: козацький рід Голубів, Мануйловичі, Зіневичі, Войтенки, Алфьорови, клан, старшина, Військо Запорозьке, Слобідські полки.

Алфёров А.А. Роль казацко-старшинского рода Голубов в истории Украины второй половины XVI – конца XVIII ст. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2012.

В диссертации исследуется деятельность представителей казацко-старшинского рода Голубов и его ответвлений Мануйловичей, Зиневичей, Войтенко и Алфёровых в истории Украины. На базе широкого круга впервые вовлеченных в открытый научный оборот архивных документов и материалов подается краткий обзор происхождения рода; рассматривается процесс возникновения ответвлений и появления фамилий; отображены изменения экономических, социальных и политических аспектов рода.

Выбранный диссертантом род один из немногих, который принадлежат к казацкому сословию с первых реестров и до ликвидации Гетманщины. В работе описаны биографии наиболее известных представителей исследуемого рода: Г. Голуба, О. Голуба, Ю. Голуба из Морозович, К. Голуба, И. Мануйловича, В. Олиференка-Войтенко, М. Алфёрова. В целом же удалось зафиксировать известия про 61 представителя рода. Из них: 2 гетмана, 2 полковника, 2 представителя генеральной, 7 представителей полкової старшини, 11 сотников, 7 представителей сотенной старшини, 25 представителей недолжностной старшини и 5 казаков.

В ходе исследования были установлены основные принципы, которыми руководились представители рода, находясь на старшинских должностях. Для начального периода становления реестрового казачества деятельность Голубов характеризуется с одной стороны службой государству и участием в речеполитских военных акциях, как-то: войной с Московским царством и Оттоманской Портой, а с другой стороны автономистическим курсом на закреплении прав и вольностей возникающего сословия. Последнее объясняется попытками создания О. Голубом татарско-перско-казацкого антиосманского союза, и участием в ряде антипольских выступлений целью которых было расширение реестра и прекращение притеснения православия. Во времена «золотого десятилетия» 1638-1648 гг. позиции рода постепенно эволюционируют к нейтралитету по отношению к власти. Этот фактор и повлиял на то, что революцию Б.-З. Хмельницкого поддержало сразу небольшое количество Голубов.

Диссертантом показано, что после революции Б.-З. Хмельницкого представители рода Голубов, занимая высшие должности, поддерживали укрепление вертикали власти и приобщились к созданию законодательной базы Гетманщины. Во время же упразднения Войска Запорожского ветвь Зиневичей, пользуясь своим социальным статусом, всячески саботировала реформы, срывая процесс инкорпорации казацкой элиты в дворянское сословие.

Детально проанализирована ситуация колониционных процессов с Гетманщины на территорию слободских полков. Показана роль Голубов и Алфёровых в укреплении на новых землях казацкой власти и отстаивании украинских интересов в зоне подвластной Московскому царству.

В работе значительная часть посвящена вкладу рода в культуру, церковь и просвещение.

Ключевые слова: казацкий род Голубов, Мануйловичи, Зиневичи, Войтенки, Алфёровы, клан, старшина, Войско Запорожское, Слободские полки.

Alforov A.A. The role of the Golub Cossack Officers' family in the history of Ukraine in the second half of XVI - the late eighteenth century. – Manuscript.

The thesis obtaining Candidate's degree on historical sciences, specialty 07.00.01 – History of Ukraine. – National M.P. Dragomanov Pedagogical University. – Kyiv, 2012.

The Dissertation is devoted to the role of the Golub Cossack Officers' family, and its branches like Manuylovychi, Zinevichi, Voitenky and Alferovy in the history of Ukraine in the second half of XVI - the late eighteenth century. The role of the family that was investigated in the history of creation, evolution, last years of existence the Cossack administrative system, features of their political, economic and cultural activities was defined on the basis of a wide range of literature, archival and published sources. The author analyzed the mechanisms of social class and marriage policy within the hetman circles and place of the clan in the history of Ukraine Cossack era. Social aspects of activity of the family, its participation in the educational process were investigated in this dissertation.

Keywords: Golub Cossack family, Manuylovychi, Zinevichi, Voitenky, Alferovy, clan, petty officer, Viys'ko Zaporizske, Slobodian regiments.